

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده کشاورزی

بخش اقتصاد کشاورزی

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته مهندسی کشاورزی
گرایش اقتصاد کشاورزی

بررسی تأثیر آزادسازی تجاری بر بی ثباتی صادرات و رشد زیربخش های
کشاورزی در ایران

مؤلف:

آسیه عزیزی

استاد راهنما:

دکتر حسین مهرابی بشرآبادی

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا زارع مهرجردی

دی ماه ۱۳۹۲

این پایان نامه تحصیلی به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد به

بخش اقتصاد کشاورزی

دانشکده کشاورزی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

دانشجو: آسیه عزیزی

استاد راهنما: دکتر حسین مهربانی بشرآبادی

استاد مشاور: دکتر محمدرضا زارع مهرجردی

داور ۱: دکتر صدیقه نبی‌نیا

داور ۲: دکتر حمیدرضا میرزائی خلیل‌آبادی

نماینده تحصیلات تکمیلی در جلسه دفاع: دکتر عباس رضایی استخرویه

معاونت پژوهشی و تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر مجید رحیم‌پور

حق چاپ محفوظ و مخصوص به دانشگاه شهید باهنر کرمان است.

تقدیم به مهربان فرشتگانی که

پیوسته جرعه نوش جام تعلیم و تربیت، فضیلت و انسانیت آنها بوده‌ام؛ و همواره چراغ وجودشان
روشنگر راه من در سختی‌ها و مشکلات بوده است.

تقدیم به خانواده‌ی عزیزم.

تشکر و قدردانی

سپاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید و به طریق علم و دانش رهنمونمان شد و به همنشینی رهروان علم و دانش مفتخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیمان ساخت.

بدون شک جایگاه و منزلت معلم، اجل از آن است که در مقام قدردانی از زحمات بی شائبه‌ی او، با زبان قاصر و دست ناتوان، چیزی بنگاریم. اما از آنجایی که تجلیل از معلم، سپاس از انسانی است که هدف و غایت آفرینش را تأمین می‌کند و سلامت امانت‌هایی را که به دستش سپرده‌اند، تضمین؛ بر حسب وظیفه:

از پدر و مادر عزیزم... این دو معلم بزرگوایم... که همواره بر کوتاهی و درستی من، قلم عفو کشیده و کریمانه از کنار غفلت‌هایم گذشته‌اند و در تمام عرصه‌های زندگی یار و یآوری بی چشم داشت برای من بوده‌اند.

از استاد با کمالات و شایسته‌ام، جناب آقای پروفیسور حسین مهربانی بشرآبادی که در کمال سعه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از هیچ کمکی در این عرصه بر من دریغ ننمودند و زحمت راهنمایی این پایان‌نامه را بر عهده گرفتند.

از استاد صبور و با تقوا، جناب آقای دکتر محمدرضا زارع مهرجردی، که زحمت مشاوره این پایان‌نامه را در حالی متقبل شدند که بدون مساعدت ایشان، این پروژه به نتیجه مطلوب نمی‌رسید.

از اساتید فرزانه و دلسوز، سرکار خانم دکتر صدیقه نبی‌نیا و جناب آقای دکتر حمیدرضا میرزائی خلیل‌آبادی که زحمت داوری این پایان‌نامه را متقبل شدند؛ کمال تشکر و قدردانی را دارم.

و در نهایت با تشکر خالصانه از تمامی دوستان و همکلاسی‌هایی که به نوعی مرا در به انجام رساندن این مهم یاری نموده‌اند.

چکیده

در تحقیق حاضر، تأثیر آزادسازی تجاری بر بی‌ثباتی صادرات و رشد زیربخش‌های کشاورزی ایران بررسی شد. بدین منظور، ابتدا دو شاخص آزادسازی نسبت صادرات به GDP و نسبت واردات به GDP، طی دوره‌ی ۸۹-۱۳۷۱ برای هر چهار زیربخش به صورت جداگانه محاسبه گردید. در گام بعدی، تأثیر آزادسازی تجاری بر رشد زیربخش‌های کشاورزی با استفاده از داده‌های تابلویی طی دوره‌ی ۸۹-۱۳۷۱ در قالب روش اثرات ثابت بررسی شد. براساس نتایج، ضریب سهم صادرات از GDP و واردات از GDP به ترتیب برابر ۰/۱۵ و ۰/۰۵- برآورد شد. به دلیل حجم اندک صادرات زیربخش‌ها، ضریب صادرات به GDP بسیار کوچک و بی‌معنی، ولی ضریب واردات به GDP کاملاً معنی‌دار و بزرگتر از ضریب صادرات بدست آمد، که علت آن، حجم بالای واردات محصولات کشاورزی در مقایسه با صادرات آن می‌باشد. در این تحقیق همچنین، اثر آزادسازی تجاری بر بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی با استفاده از روش اثرات ثابت طی دوره‌ی ۸۹-۱۳۷۵ بررسی شد. بدین منظور، برای محاسبه شاخص بی‌ثباتی صادرات، از شاخص لاو استفاده شد. براساس نتایج، بین شاخص تمرکز کالایی و بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌ها رابطه‌ی مستقیم وجود دارد. همچنین افزایش شاخص قیمت و نوسانات ارزش ستانده زیربخش‌ها، بی‌ثباتی صادرات را افزایش می‌دهد که این امر می‌تواند نتیجه افزایش ریسک و ایجاد احتکار از سوی تجار و تولیدکنندگان باشد. نوسانات نرخ ارز حقیقی اثر مثبت بر بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌ها دارد، بدین معنی که افزایش نوسانات نرخ ارز حقیقی، سبب سردرگمی صادرکنندگان و ایجاد محیط نامطمئن جهت صادرات محصولات کشاورزی می‌شود در نتیجه بی‌ثباتی صادرات را افزایش می‌دهد. همچنین نتایج حاکی از آن است که آزادسازی تجاری موجب افزایش بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی می‌شود. در واقع هرچه مرزهای اقتصادی بر روی تجارت خارجی بازتر شود و حمایتی از زیربخش‌ها در مقابل سایر کشورها وجود نداشته باشد، بی‌ثباتی صادرات افزایش خواهد یافت. براساس نتایج حاصل از مطالعه، می‌توان به اهمیت تأثیرگذاری آزادسازی تجاری بر متغیرهای کلیدی بخش کشاورزی پی برد. همچنین از آنجایی که بخش کشاورزی ایران، یک بخش سنتی و فقیر می‌باشد، دولت و سیاست‌گذاران اقتصادی بایستی توجه بیشتری را به این بخش داشته باشند و با در نظر گرفتن سیاست‌های حمایتی بیشتر، تنش‌های وارد بر این بخش را کاهش دهند.

کلیدواژه: آزادسازی تجاری، بی‌ثباتی صادرات، زیربخش‌های کشاورزی، شاخص لاو

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: کلیات و مفاهیم	
۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۲-۱- ضرورت تحقیق.....
۵	۳-۱- فرضیات تحقیق.....
۵	۴-۱- اهداف تحقیق.....
۵	۵-۱- نقش زیربخش های کشاورزی در اقتصاد ایران.....
۶	۶-۱- اهمیت صادرات زیربخش های کشاورزی در ایران.....
۸	۷-۱- اهمیت تجارت خارجی در زیربخش های کشاورزی در ایران.....
۹	۸-۱- ساختار پایان نامه.....
فصل دوم: مروری بر منابع	
۱۱	۱-۲- مقدمه.....
۱۱	۲-۲- مطالعات مربوط به اثرات آزادسازی تجاری و متغیرهای کلیدی اقتصاد.....
۱۱	۱-۲-۲- مطالعات داخلی.....
۲۰	۲-۲-۲- مطالعات خارجی.....
۲۹	۳-۲- مطالعات مربوط به بی ثباتی صادرات.....
۲۹	۱-۳-۲- مطالعات داخلی.....
۳۶	۲-۳-۲- مطالعات خارجی.....
۴۳	۴-۲- جمع بندی.....
فصل سوم: مبانی نظری و روش شناسی تحقیق	
۴۵	۱-۳- مقدمه.....
۴۶	۲-۳- آزادسازی تجاری.....

- ۴۶.....۱-۲-۳- مفهوم آزادسازی تجاری.....
- ۴۶.....۲-۲-۳- سیر روند تأثیر آزادسازی بر تجارت.....
- ۴۸.....۳-۲-۳- نظرات متفکران درباره‌ی مسأله جهانی شدن.....
- ۴۸.....۱-۳-۲-۳- نظریات گروه موافق تجارت آزاد.....
- ۴۹.....۲-۳-۲-۳- نظریات گروه مخالف تجارت آزاد.....
- ۵۰.....۴-۲-۳- تاریخچه شکل‌گیری نظریات درباره‌ی تجارت خارجی و رشد اقتصادی.....
- ۵۴.....۵-۲-۳- شاخص‌های اندازه‌گیری آزادسازی تجاری.....
- ۵۴.....۱-۵-۲-۳- شاخص سهم تجارت.....
- ۵۵.....۲-۵-۲-۳- شاخص سطح تجارت بین‌المللی.....
- ۵۵.....۳-۵-۲-۳- شاخص ادغام تجاری.....
- ۵۵.....۴-۵-۲-۳- شاخص سهم صادرات و واردات از تولید ناخالص داخلی.....
- ۵۶.....۵-۵-۲-۳- شاخص تراکم جمعیت.....
- ۵۶.....۶-۵-۲-۳- محدودیتهای تجاری.....
- ۵۶.....۷-۵-۲-۳- ترتیبات دوجانبه پرداخت (BPA).....
- ۵۷.....۸-۵-۲-۳- نرخ ارز.....
- ۵۸.....۳-۳- بی‌ثباتی صادرات.....
- ۵۸.....۱-۳-۳- مفهوم بی‌ثباتی صادرات.....
- ۵۸.....۲-۳-۳- ادبیات نظری مسأله بی‌ثباتی صادرات.....
- ۵۹.....۳-۳-۳- پیامدهای بی‌ثباتی صادرات.....
- ۵۹.....۱-۳-۳-۳- پیامدهای کلان بی‌ثباتی صادرات.....
- ۶۱.....۲-۳-۳-۳- پیامدهای خرد بی‌ثباتی صادرات.....
- ۶۳.....۴-۳-۳- شاخص‌های اندازه‌گیری بی‌ثباتی صادرات.....
- ۶۳.....۱-۴-۳-۳- انحراف معیار ضریب متغیر زمان در رگرسیون صادرات بر روی زمان.....
- ۶۴.....۲-۴-۳-۳- رگرسیون ضریب تغییرات درآمدهای صادراتی.....

- ۳-۳-۴-۳- میانگین قدر مطلق تفاوت بین درآمدهای صادراتی واقعی از روند آن..... ۶۴
- ۳-۳-۴-۴- میانگین مربعات نسبت درآمدهای صادراتی واقعی به روند آن..... ۶۴
- ۳-۳-۴-۵- شاخص ماسل..... ۶۵
- ۳-۳-۴-۶- شاخص کوپاک..... ۶۵
- ۳-۳-۴-۷- هودریک پرسکات..... ۶۶
- ۳-۳-۴-۸- الگوهای واریانس ناهمسانی شرطی اتورگرسو و اتورگرسو تعمیم یافته..... ۶۶
- ۳-۳-۴-۹- شاخص لاو..... ۶۷
- ۳-۳-۴-۱۰- انحراف درآمدهای صادراتی واقعی از روند آن..... ۶۷
- ۳-۳-۴-۱۱- نسبت انحراف درآمدهای صادراتی واقعی به روند آن..... ۶۸
- ۳-۴-۴- تصریح مدل‌های تحقیق..... ۶۸
- ۳-۴-۱- مبانی داده‌های تابلویی..... ۶۸
- ۳-۴-۱-۱- مدل داده‌های ترکیبی سری زمانی- مقطعی (تابلویی)..... ۶۸
- ۳-۴-۱-۲- انواع مدل‌ها در داده‌های ترکیبی..... ۶۸
- ۳-۴-۱-۲-۱- مدل اثر ثابت..... ۷۰
- ۳-۴-۱-۲-۲- مدل تصادفی..... ۷۰
- ۳-۴-۱-۳- آزمون‌های تشخیصی..... ۷۱
- ۳-۴-۱-۴- آزمون ایستایی در داده‌های ترکیبی..... ۷۳
- ۳-۴-۱-۵- آزمون‌های همجمعی داده‌های ترکیبی..... ۷۵
- ۳-۴-۲- مدل رشد سولو..... ۷۶
- ۳-۴-۳- معرفی مدل‌های تحقیق..... ۷۸
- ۳-۴-۱-۳- مدل رشد زیربخش‌های کشاورزی..... ۷۸
- ۳-۴-۳-۲- مدل بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی..... ۸۰
- ۳-۵- داده‌های مورد استفاده..... ۸۲

فصل چهارم: نتایج و بحث

- ۸۴-۱-۴- مقدمه.....
- ۸۵-۲-۴- نتایج شاخص های آزادسازی تجاری در زیربخش های کشاورزی.....
- ۸۷-۳-۴- مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....
- ۸۷-۱-۳-۴- آزمون ایستایی متغیرهای مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....
- ۸۸-۲-۳-۴- آزمون هم انباشتگی متغیرهای مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....
- ۸۹-۳-۳-۴- آزمون های تشخیصی مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....
- ۹۰-۴-۳-۴- برآورد مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....
- ۹۲-۵-۳-۴- برآورد مدل رشد زیربخش های کشاورزی به صورت جزئی.....
- ۹۵-۴-۴- مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....
- ۹۶-۱-۴-۴- محاسبه و تحلیل روند بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....
- ۹۷-۲-۴-۴- آزمون ایستایی متغیرهای مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....
- ۹۸-۳-۴-۴- آزمون های هم انباشتگی مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....
- ۹۹-۴-۴-۴- آزمون های تشخیصی مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....
- ۱۰۰-۵-۴-۴- برآورد مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....

فصل پنجم: جمع بندی و پیشنهادها

- ۱۰۴-۱-۵- مقدمه.....
- ۱۰۵-۲-۵- جمع بندی.....
- ۱۰۷-۳-۵- آزمون فرضیات.....
- ۱۰۸-۴-۵- پیشنهادها.....
- ۱۰۸-۱-۴-۵- پیشنهادهای اجرایی.....
- ۱۰۹-۲-۴-۵- پیشنهادهای تکمیلی.....
- ۱۱۰- منابع.....

پیوست

- ۱۲۰.....طبقه‌بندی محصولات زیربخش‌های کشاورزی براساس کدهای تعرفه
- ۱۲۲.....خروجی‌های نرم‌افزاری مدل رشد زیربخش‌های کشاورزی
- ۱۳۰.....خروجی‌های نرم‌افزاری مدل بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲- خلاصه برخی مطالعات در زمینه آزادسازی تجاری و رشد اقتصادی.....	۲۷
جدول ۲-۲- خلاصه برخی از مطالعات در زمینه بی ثباتی صادرات.....	۴۱
جدول ۱-۴- آزمون ریشه واحد متغیرهای مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....	۸۸
جدول ۲-۴- آزمون کائو برای هم انباشتگی متغیرهای مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....	۸۹
جدول ۳-۴- آزمون ریشه واحد جزء اخلاص مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....	۸۹
جدول ۴-۴- آزمون های تشخیصی مقطع در مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....	۹۰
جدول ۵-۴- آزمون های تشخیصی زمان در مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....	۹۰
جدول ۶-۴- برآورد مدل رشد زیربخش های کشاورزی.....	۹۱
جدول ۷-۴- برآورد مدل رشد زیربخش های کشاورزی به صورت جزئی.....	۹۳
جدول ۸-۴- آزمون ریشه واحد متغیرهای مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....	۹۷
جدول ۹-۴- آزمون کائو برای هم انباشتگی متغیرهای مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....	۹۸
جدول ۱۰-۴- آزمون ریشه واحد جزء اخلاص مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....	۹۸
جدول ۱۱-۴- آزمون های تشخیصی مقطع در مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....	۹۹
جدول ۱۲-۴- آزمون های تشخیصی زمان در مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....	۹۹
جدول ۱۳-۴- نتایج برآورد مدل بی ثباتی صادرات زیربخش های کشاورزی.....	۱۰۰

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۷۷.....	نمودار ۱-۳- تابع تولید.....
۸۵.....	نمودار ۱-۴- شاخص آزادسازی تجاری در زیربخش زراعت و باغبانی.....
۸۶.....	نمودار ۲-۴- شاخص آزادسازی تجاری در زیربخش دامپروری.....
۸۶.....	نمودار ۳-۴- شاخص آزادسازی تجاری در زیربخش شیلات.....
۸۷.....	نمودار ۴-۴- شاخص آزادسازی تجاری در زیربخش جنگل‌داری.....
۹۶.....	نمودار ۵-۴- بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی.....

فصل اول

کلیات و مفاهیم

یکی از موضوعات مهم در ادبیات اقتصاد بین‌الملل، بررسی رابطه‌ی رشد اقتصادی و تجارت بین‌الملل است. آیا تجارت خارجی می‌تواند نیروی محرکه‌ی رشد و توسعه‌ی یک کشور باشد؟ یا برعکس نظریه‌ی مزیت نسبی با نیازهای رشد و توسعه‌ی شتابان ناسازگار است. به طور کلی مسئله‌ی اصلی و مهم این است که چه کشورهایی قادر خواهند بود از روند جهانی شدن اقتصاد که اجتناب‌ناپذیر نیز می‌نماید، بهره‌گیری بیشتری کنند (ابریشمی و همکاران، ۱۳۸۹). جهانی شدن فرایندی اجتناب‌ناپذیر است که آزادسازی تجاری به عنوان نماد اصلی آن، فرصت‌ها و تهدیدهایی را پیش‌روی کشورها قرار داده است. صندوق بین‌الملل پول، جهانی شدن اقتصاد را به صورت وابستگی متقابل اقتصادی فزاینده‌ی کشورهای سرتاسر جهان به واسطه‌ی افزایش حجم و تنوع معاملات فرامرزی کالاها، خدمات و همچنین جریان بین‌المللی سرمایه و انتشار وسیع‌تر و سریع‌تر فناوری تعریف می‌کند (جلائی اسفندآبادی و جاودان، ۱۳۸۹). در راستای تحقق اهداف تجارت آزاد جهانی براساس رقابت اقتصادی، پس از فراز و نشیب‌هایی سرانجام توافق‌هایی تحت عنوان موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (GATT)^۱ در سال ۱۹۴۷ میلادی میان تعدادی از کشورها به امضاء رسید و حوزه عمل این موافقت‌نامه چه به لحاظ حجم تجارت و چه تعداد کشورهای توافق‌کننده، رفته‌رفته رو به فزونی گذاشت (ابریشمی و همکاران، ۱۳۸۶). یکی از موافقت‌نامه‌های مهم مصوب در مذاکرات دور اروگوئه که بسیار بحث‌انگیز بود، موافقت‌نامه‌ی کشاورزی است که طی آن کشورهای عضو تصمیم گرفتند برای اولین بار در تاریخ پنجاه ساله گات، محصولات کشاورزی خود را به روی یکدیگر بگشایند (ذوقی‌پور و زیبایی، ۱۳۸۹). بخش کشاورزی از دیرباز یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی در جامعه بشری بوده است. در اقتصاد امروز، با وجود پیشرفت‌های زیاد و خیره‌کننده‌ی دیگر بخش‌های اقتصاد، کشاورزی همچنان اثر چشمگیری در اقتصاد جوامع دارد و می‌توان گفت بخش کشاورزی نقش کلیدی در روند رشد و توسعه ایفا می‌کند. بخش کشاورزی به دلایلی همچون تأمین غذای جامعه، ایجاد درآمد، تولید موادخام مورد نیاز سایر بخش‌های اقتصادی، ایجاد اشتغال سریع و گسترده، ایجاد توازن در بازار کار و سرمایه، وجود مزیت‌های نسبی و طبیعی کشور در تولید برخی از محصولات کشاورزی، عدم نیاز به تکنولوژی و تخصص‌های بسیار پیچیده، نیاز به سرمایه ارزی اندک، کوتاه بودن زمان بازگشت سرمایه و بسیاری از مسائل دیگر از اهمیت بسزایی در اقتصاد ایران برخوردار است (کریمی و زاهدی کیوان، ۱۳۸۹). در اقتصاد تک محصولی و مبتنی بر نفت ایران که گسترش

^۱ - General Agreement on Tariffs and Trade

روابط تجاری و افزایش صادرات غیرنفتی به ضرورتی اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده است، صادرات بخش کشاورزی از میان اقلام صادرات غیرنفتی، اهمیت به سزایی داشته و توسعه آن در رأس برنامه‌های اقتصادی کشور قرار گرفته دارد. از طرف دیگر، کشور واردکننده برخی محصولات کشاورزی می‌باشد که واردات این اقلام به لحاظ نقش آفرینی در تأمین امنیت غذایی و فراهم آوردن مواد اولیه دیگر بخش‌های تولیدی اهمیت بالایی دارد. با توجه به این که ایران در راه پیوستن به WTO¹ است، بررسی اثرات هر یک از شوک‌های اقتصادی احتمالی ناشی از تغییر قیمت‌ها و تغییرات سیاست‌گذاری و اثرات مجموعه تغییراتی که در راستای اهداف این سازمان قرار دارد، بر چگونگی اثرگذاری بر رشد اقتصاد لازم است. از طرفی کشاورزی یکی از بخش‌های اصلی اقتصاد ایران است که به سبب سهم آن در تولید ناخالص ملی، اشتغال، بخش خارجی و تأمین امنیت غذایی باید مورد توجه خاص در حیطه سیاست‌های تجاری قرار گیرد. در این مطالعه درصدد آن هستیم اثر آزادسازی تجاری را بر بی‌ثباتی صادرات و رشد زیربخش‌های کشاورزی بررسی کنیم. در ادامه این فصل به بیان ضرورت تحقیق، فرضیات، اهداف و اهمیت زیربخش‌های کشاورزی پرداخته شده است.

۲-۱- ضرورت تحقیق

جهانی شدن در هم آمیختن و ادغام اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی است که آثار این پدیده در افزایش بازرگانی بین‌المللی، جهانی شدن تولید و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی قابل مشاهده است. کارشناسان پدیده جهانی‌سازی را یک نیروی محرک قوی برای توسعه اقتصادی دنیای آینده می‌دانند هر چند که برخی دیگر از کارشناسان بر این باورند که جهانی‌سازی باعث افزایش نابرابری بین ملت‌ها، کاهش مشاغل و ظهور موانعی برای استانداردهای زندگی و پیشرفت اجتماعی می‌گردد. بنابراین مطابق عقیده موافقان آزادسازی تجاری، لازمه شکل‌گیری یک اقتصاد قوی، تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری مناسب است که در این میان به نظر می‌رسد آزادسازی تجاری کشاورزی دارای تأثیر زیادی در بهبود این بخش و حتی سایر بخش‌های اقتصادی داشته باشد (قلی‌پور و همکاران، ۱۳۹۰). رشد بخش کشاورزی با ایجاد تعامل غیربازاری بین این بخش و بقیه بخش‌های اقتصاد دارای آثار مثبت بر شاخص‌هایی مانند امنیت غذایی، حذف فقر و عرضه خدمات محیطی است. آن‌چه که امروزه مطرح است توجه به توانمندی‌های این بخش در روبه‌رویی با جهانی‌سازی است. در واقع، منافع بالقوه‌ی تجاری مربوط به بخش کشاورزی از سه

¹ - World Trade Organization

جنبه افزایش خواهد یافت. اولین جنبه، افزایش مستقیم دامنه‌ی عمل بخش کشاورزی برای رقابت در عرصه‌ی جهانی است. توانایی دسترسی به بازارهای جهانی به ویژه در زیربخش‌هایی که مزیت نسبی در آن‌ها وجود دارد، منافع زیادی را برای این بخش به همراه خواهد داشت. جنبه‌ی دیگر مربوط است به اثرات غیرمستقیم افزایش تجارت جهانی بر رشد بخش‌های غیرکشاورزی که باعث تغییر تقاضای داخلی مواد غذایی از جنبه‌های کمی و کیفی می‌شود، و سومین جنبه، تغییر شیوه‌ی زندگی شامل رژیم غذایی، به ویژه در بین طبقه‌ی متوسط شهرنشین به دلیل افزایش تعاملات جهانی از طریق مسافرت و ارتباطات است که می‌تواند اثرات معناداری بر سبب تقاضای جامعه بگذارد (ذوقی‌پور و زیبایی، ۱۳۸۹). صادرات کشاورزی به عنوان یکی از بخش‌های صادرات غیرنفتی می‌تواند تأثیر بسزایی در ارتقاء رشد اقتصادی داشته باشد. بورتون بر این باور است که از طریق رفع موانع تجاری و حمایت از صادرکنندگان می‌توان تخصیص منابع را بهینه، اختلالات قیمتی را حداقل و با افزایش کارایی و قابلیت رقابت صنایع داخلی در عرصه جهانی، رشد اقتصادی را متأثر ساخت. (لطفعلی‌پور و همکاران، ۱۳۸۶). در کشورهای در حال توسعه درآمدهای صادراتی می‌تواند به عنوان یکی از منابع درآمدی این گونه کشورها تلقی شود. اساساً طبیعت صادرات کشورهای در حال توسعه به گونه‌ای است که صادرات آن‌ها بیشتر متکی بر مواد اولیه و مواد معدنی خام می‌باشد. از طرفی صادرات این کشورها عمدتاً محدود به صدور یک یا چند کالا است و لذا این مورد عاملی می‌شود در جهت تضعیف نیروی عکس‌العمل آن‌ها در برابر جریاناتی که ممکن است به وجود آید، و این خود روی بی‌ثبات بودن درآمدهای ارزی آن‌ها تأثیر می‌گذارد. در این حال برخی از اقتصاددانان توسعه، تخصص‌گرایی بین‌المللی را به لحاظ وابستگی شدید اقتصاد به کالاهای صادراتی مورد انتقاد قرار می‌دهند. این گروه معتقدند تخصص‌گرایی بین‌المللی در صدور کالا برای یک کشور به وابستگی شدید اقتصاد آن کشور به درآمدهای صادراتی منجر شده و به دلیل غیرقابل پیش‌بینی بودن قیمت کالاهای صادراتی، در صورت نوسانات شدید قیمت، درآمدهای صادراتی دستخوش بی‌ثباتی می‌گردد و این امر اثر منفی بر کل اقتصاد خواهد داشت (ابریشمی و محسنی، ۱۳۸۴). مطالعاتی که تا به حال صورت گرفته، هیچ‌کدام تأثیر آزادسازی را به صورت جداگانه بر زیربخش‌های کشاورزی بررسی نکرده‌اند. لذا این ضروری به نظر می‌رسد که این تأثیرپذیری زیربخش‌ها را به صورت جداگانه بررسی نمود تا مشخص شود کدام یک از زیربخش‌ها در صورت آزادسازی تجاری، مزیت نسبی داشته و برای کشور سودآور است. لذا مطالعه حاضر در پی آن است مدل‌های بی‌ثباتی صادرات و رشد

زیربخش‌های کشاورزی را مدل‌سازی نماید و به این سؤال اساسی است که آزادسازی تجاری چگونه و تا چه حد بی‌ثباتی صادرات و رشد زیربخش‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد پاسخ دهد.

۳-۱- فرضیات تحقیق

- ۱) روند آزادسازی تجاری در زیربخش‌های کشاورزی در حال افزایش است.
- ۲) آزادسازی تجاری بر رشد زیربخش‌های کشاورزی تأثیر مثبت دارد.
- ۳) آزادسازی تجاری، بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی را افزایش می‌دهد.

۴-۱- اهداف تحقیق

اهداف اصلی:

- ۱) ارزیابی اثر آزادسازی تجاری بر رشد زیربخش‌های کشاورزی ایران
 - ۲) ارزیابی اثر آزادسازی تجاری بر بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی ایران
- اهداف فرعی:

- ۱) محاسبه شاخص آزادسازی تجاری زیربخش‌های کشاورزی ایران
- ۲) محاسبه رشد زیربخش‌های کشاورزی ایران
- ۳) محاسبه بی‌ثباتی صادرات زیربخش‌های کشاورزی ایران

۵-۱- نقش زیربخش‌های کشاورزی در اقتصاد ایران

هنگامی که تاریخ اقتصادی کشورهای پیشرفته فعلی مورد مطالعه قرار می‌گیرد، اهمیت بخش کشاورزی بیشتر درک می‌شود؛ زیرا قبل از این که انقلاب صنعتی به وقوع بپیوندد، انقلاب کشاورزی صورت گرفت و انگلستان با زمین‌های محدود خود به انبار غله اروپا مبدل شد و باعث گردید که با پیشرفت بخش کشاورزی، همزمان بخش صنعت، با استفاده از سرمایه‌ها و نیروی کار آزاد شده بخش کشاورزی رشد سریعی داشته باشد. بخش کشاورزی در جریان توسعه اقتصادی چند وظیفه مهم و اساسی بر عهده دارد؛ اولین و مهم‌ترین وظیفه بخش کشاورزی تأمین غذا و

امنیت غذایی برای جمعیت روبه رشد می‌باشد. وظیفه مهم دیگر بخش کشاورزی ایجاد مازاد اقتصادی و سرمایه برای توسعه فعالیت‌های بخش کشاورزی و سایر بخش‌های اقتصادی است. عرضه مواد خام مورد نیاز صنعت و کمک به توسعه صنایع وابسته به کشاورزی و همچنین تأمین ارز برای واردات کالاهای سرمایه‌ای مورد نیاز سایر فعالیت‌های اقتصادی از دیگر وظایف بخش کشاورزی است. یکی دیگر از وظایف حیاتی بخش کشاورزی نیز حفظ و بهسازی محیط زیست می‌باشد (خدایپرست شیرازی و رحمن ستایش، ۱۳۸۸). رشد کشاورزی به عنوان بستری برای نیل به اهداف توسعه در کشورهای در حال توسعه امری ضروری قلمداد می‌شود. اقتصاددانان توسعه به طور عام و اقتصاددانان کشاورزی به طور خاص بر این امر تأکید دارند که کشاورزی می‌تواند به رشد اقتصادی کمک کند. تعداد زیادی از این اقتصاددانان، بر اهمیت بخش کشاورزی به دلیل فراوانی منابع و توانایش در انتقال مازاد منابع به بخش صنعت در مراحل اولیه توسعه ابرام کردند (ذوقی پور و زیبایی، ۱۳۸۹). به عبارت دیگر، توسعه بخش کشاورزی پیش شرط و نیاز ضروری توسعه اقتصادی کشور است و تا زمانی که موانع توسعه در این بخش برطرف نشود سایر بخش‌ها نیز به شکوفایی، رشد و توسعه دست نخواهد یافت (امیر تیموری و خلیلیان، ۱۳۸۷). میزان ارزش افزوده بخش کشاورزی در طول سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۷۰ به استثنای سال‌هایی که دچار کمبود بارندگی بوده است (۱۳۸۰-۱۳۷۸، ۱۳۸۳ و ۱۳۸۷)، از روند صعودی مناسبی برخوردار بوده، به طوری که از ۳۵۰۹۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۰ به ۷۰۸۶۳ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است که رشدی معادل ۲/۰۲ را تجربه کرده است. متوسط ارزش افزوده کشاورزی به قیمت ثابت طی دوره مزبور برابر ۴۹۹۰۵/۶ میلیارد ریال و متوسط سهم آن از تولید ناخالص داخلی ۱۲/۹ درصد بوده است. کشاورزی ایران نیز همانند سایر کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از بسترهای اصلی اشتغال، از اهمیت بالایی در اقتصاد ملی برخوردار است. سهم بالای کشاورزی در اشتغال کشور در طول سال‌های ۱۳۸۹-۱۳۷۰ (به طور متوسط حدود ۱۹ درصد) همچنان گویای نقش حیاتی این بخش در جذب نیروی فعال کشور است.

۱-۶- اهمیت صادرات زیربخش‌های کشاورزی در ایران

رسیدن به نرخ رشد اقتصادی بالا از اهداف اقتصادی تمام کشورها به شمار می‌رود. این هدف متضمن بکارگیری سیاست‌های مناسب اقتصادی می‌باشد که یک شاخه مهم از این سیاست‌ها را سیاست‌های تجاری تشکیل می‌دهد. در این رابطه یکی از راه‌کارها، توسعه صادرات می‌باشد که صادرات غیرنفتی جزء مهم آن می‌باشد. صادرات محصولات غیرنفتی که بخش عمده‌ای از آن را

محصولات کشاورزی تشکیل می‌دهد مقوله‌ای است که در طول تاریخ تجارت خارجی ایران، اهمیت آن با افت و خیزهای زیادی مواجه بوده است. با ظهور بخش نفت در تجارت خارجی کشور اهمیت و نقش صادراتی غیرنفتی در تجارت خارجی و به تبع آن، در کسب درآمدهای ارزی، کاسته شد. توجه به رشد و توسعه صادرات محصولات غیرنفتی زمانی قوت می‌گرفته که صادرات نفتی به نحوی دستخوش رکود و تحلیل می‌شده، یعنی به دنبال چنین شرایطی تلاش‌هایی برای رشد و توسعه صادرات محصولات غیرنفتی صورت می‌گرفته است. در واقع، بالا بردن توان صادراتی موجب افزایش تولید داخلی و افزایش سطح اشتغال در زمینه‌های مختلف کشاورزی، بهبود کیفیت تولیدات و ایجاد زمینه‌های رقابت، با توجه به امکان عرضه بیشتر و بهتر محصولات تولیدی و تعادل ترازپرداخت‌ها در کشور شده است (علیجانی و همکاران، ۱۳۸۹). بارزترین جلوه تأثیر صادرات بر روی رشد اقتصادی از طریق نوسانات درآمد حاصل از صادرات شکل می‌گیرد. این نوسانات درآمدی صادرات در نتیجه دو عامل ناپایداری مقدار و یا قیمت صادراتی می‌باشد (لطفعلی‌پور و همکاران، ۱۳۸۶). بنابراین هرگونه بی‌ثباتی درآمدهای ارزی برای این کشورها در رسیدن به اهداف کوتاه‌مدت و بلندمدت ایجاد مشکل خواهد کرد و شناخت عوامل تعیین‌کننده و اثرگذار بر میزان بی‌ثباتی از اهمیت خاصی برخوردار است.

صادرات بخش کشاورزی در سال‌های ۱۳۷۰-۱۳۸۹ به جز در برخی سال‌ها به دلیل خشکسالی و کمبود بارندگی روند رو به رشد داشته است. خشکسالی‌ها که در برخی سال‌ها رخ داده است باعث شده که سیاست‌های توسعه صادرات غیر نفتی به ویژه صادرات محصولات کشاورزی - که در برنامه سوم توسعه از آن به عنوان روح و محور برنامه یاد شده است - دچار اختلالاتی خاص گردد. سهم صادرات محصولات کشاورزی در صادرات غیر نفتی از ۲۹/۳ درصد در سال ۱۳۷۰ به ۳۰/۵ درصد در سال ۱۳۸۴ افزایش یافته است. متوسط سهم ارزش صادرات کشاورزی در صادرات غیرنفتی کشور در دوره ۱۳۷۰-۱۳۸۴ حدود ۲۹ درصد برآورد شده است. سهم صادرات کشاورزی در ارزش افزوده این بخش، مبین ارتباط و حضور آن در بازارهای جهانی است. این شاخص در طول سالیان روند صعودی داشته است که نشان می‌دهد آزادسازی تجارت در بخش کشاورزی نسبت به سال‌های قبل افزایش یافته است. این شاخص از ۱ درصد در سال ۱۳۷۰ به ۱۷ درصد در سال ۱۳۸۴ رسیده است (خالدی و رحیم‌زاده، ۱۳۸۷).